

Онищенко С.В.,

к.е.н., доцент,

доцент кафедри фінансів і банківської справи,

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

Репало А.Ю.,

студент,

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

БОРГОВА ЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ – ЗАГРОЗА БЮДЖЕТНІЙ БЕЗПЕЦІ

Анотація. У статті досліджено сучасні тенденції зростання державного боргу в Україні. Проаналізовано динаміку витрат на обслуговування і погашення державного зовнішнього боргу в структурі видатків державного бюджету. Доведено, що державний борг є основною загрозою бюджетній безпеці держави. Зазначено основні напрями упередження загроз у сфері бюджетної безпеки в умовах зростання державного боргу.

Ключові слова: державний борг, бюджетна безпека, загрози бюджетній безпеці, державний бюджет.

Постановка проблеми. Сучасні реалії в умовах викликів внутрішніх і зовнішніх загроз, поглиблення глобалізаційних процесів та динамічний розвиток світових фінансових відносин зумовлюють необхідність розв'язання важливої науково-прикладної проблеми забезпечення збалансованості бюджетної системи України, а також упровадження політики безпечного розвитку держави.

У перехідній економіці України державний борг усе більше набуває характеру не лише фінансової, але й соціально-політичної проблеми. Питання управління та обслуговування державного боргу є особливо важливим у контексті тих економічних труднощів, які впродовж останніх років переживає Україна. Розв'язання проблеми зростання та обслуговування державного боргу є одним із ключових чинників економічної стабільності в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Державний борг є предметом дослідження багатьох провідних науковців, серед них: Д. Рікардо, Р. Барро, Дж. Кейнс, Д. Бьюкенен, Р. Девіс, А. Лернер, М. Карлберг, Ф. Модільяні, Ф. Фрідман, Р. Масгрейв, Ш. Планкарт, Р. Балакін, В. Базилевич, О. Барановський, Т. Бондарук, А. Бортник, Т. Вахненко, І. Лютий, О. Плотніков, А. Філіпенко, В. Юрчишин та ін. Але проблеми, пов'язані з накопиченням і формуванням оптимального обсягу державного зовнішнього боргу, залишаються невирішеними для України. Цей процес супроводжується тим, що розмір державного боргу постійно збільшується і обслуговування та погашення відбуваються за рахунок видатків державного бюджету.

Мета статті полягає в аналізі зростання боргової залежності України в умовах зниження ВВП, що провокує появу загроз бюджетній безпеці.

Вклад основного матеріалу дослідження. Згідно з чинним законодавством України, державний борг визначається як загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають унаслідок державного запозичення [2]. Тобто державний борг є абсолютне й безумовне зобов'язання

держави, і держава несе повну відповідальність за виконання умов випуску державних боргових цінних паперів чи укладених кредитних договорів. При цьому державні запозичення є раціонально обгрунтованими тоді, коли вони спрямовані на розв'язання найбільш важливих (системно значущих) проблем розвитку країни, що може сприяти значному поліпшенню загальних умов господарювання, зростанню конкурентоспроможності вітчизняних виробників, а також ліквідації випадкових екзогенних збурень, які час від часу виникають у країні та загрожують її соціально-економічній стабільності [3; 6].

Формування державного боргу України почалося з моменту здобуття нею незалежності. Динаміка державного та гарантованого державою боргу України за 2010–2016 рр. представлена на рис. 1.

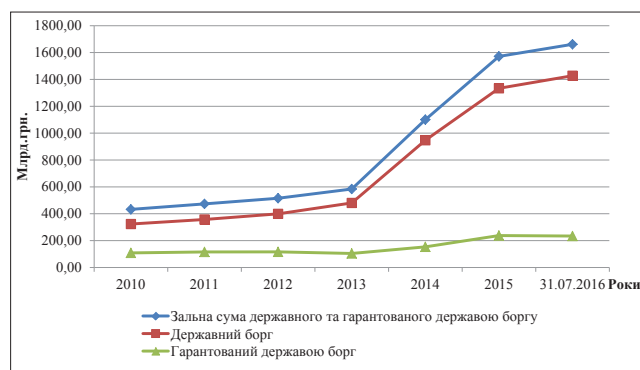

Рис. 1. Динаміка державного та гарантованого державою боргу, 31.12.2008–31.07.2016 (млрд. грн.)

Джерело: складено авторами за даними [7]

Сукупний державний борг включає в себе державний та гарантований державою борг. Відмінність державного та гарантованого державою боргу полягає в тому, що гарантований державою борг надається не безпосередньо для держави, а для підприємств-резидентів під державні гарантії.

Проаналізувавши динаміку державного та гарантованого державою боргу, зазначимо, що з 2010 по 2013 р. відбувалося помірне зростання боргу, у середньому на 10,6% у кожному році. Так, на кінець 2010 р. загальна сума боргу становила 432,34 млрд. грн., а на кінець 2013 р. – 584,37 млрд. грн. За 2014 р. сума боргу збільшилася з темпом приросту 188,36% (на 516,46 млрд. грн.) і досягла 1 трлн. 100 млрд. грн. У 2015 та 2016 рр. обсяг боргових зобов'язань держави має відповідну стрімку тенденцію до зростання з темпом приросту 142,82% у 2015 р. та 105,83% на 31 липня 2016 р.

Причинами різкого збільшення боргових зобов'язань держави в 2014 р. є політична криза та військовий конфлікт, глибока економічна рецесія, фінансування за рахунок державних запозичень значного дефіциту державного бюджету. Та основною причиною є девальвація національної валюти в 2014 р., оскільки вартість гривні знижується майже у три рази щодо долара США. На рис. 2 представлено структуру боргу на 31.07.2016 у розрізі валют погашення.

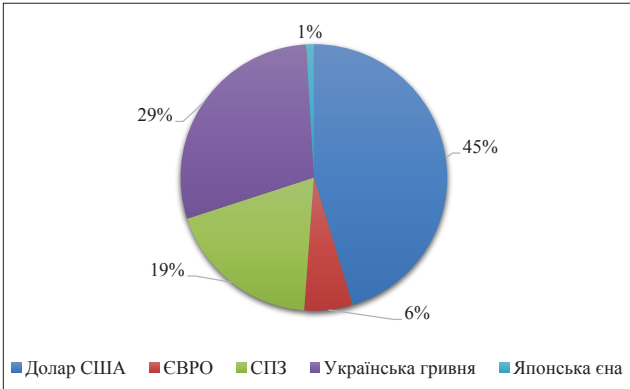

Рис. 2. Державний та гарантований державою борг станом на 31.07.2016 у розрізі валют погашення

Джерело: складено авторами за даними [7]

Як видно з рис. 2, основна частина боргових зобов'язань має бути погашена в іноземних валютах, а саме 71%, 45% з яких – у доларах США.

Державний борг вимірюється не лише в грошових одиницях, а й у відсотках до ВВП. Граничний обсяг валового державного боргу визначається за ст. 18 Бюджетного кодексу України. Величина основної суми державного боргу не повинна перевищувати 60% фактичного річного обсягу валового внутрішнього продукту України.

Згідно з дослідженнями вітчизняних та іноземних учених-аналітиків, економічно безпечний рівень державного і гарантованого державою боргу для України нині становить близько 35% від ВВП. Такий висновок базується на статистиці настання дефолтів у країнах із ринками, що формуються.

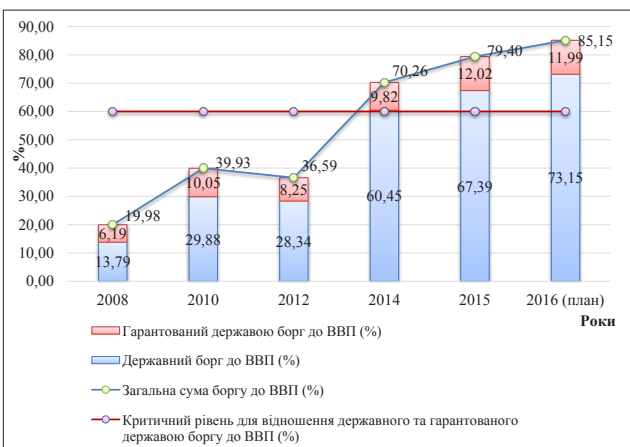

Рис. 3. Відношення державного та гарантованого державою боргу до валового внутрішнього продукту України з 2010 по 2016 р.

Джерело: складено авторами за даними [7]

На рис. 3 представлено співвідношення державного та гарантованого державою боргу до валового внутрішнього продукту України в динаміці з 2010 по 2016 р. (план).

Боргове навантаження країни перевищує граничну норму починаючи з 2014 р. через перевищення темпів приросту державної заборгованості над темпами приросту ВВП. Показник досягає найвищих значень у 2015 р. та в плані на 2016 р.

Зниження ВВП і нарощення українського державного зовнішнього боргу є суттєвими проблемами фінансової стабілізації в країні, своєю чергою, Україна залишається дуже проблемною країною. Це знаходить своє відображення у низьких суверенних кредитних рейтингах, що надаються Україні та українським державним борговим цінним паперам провідними світовими рейтинговими агентствами.

Проблемою державного боргу на сучасному етапі постало фінансування, яке відбувається з коштів державного бюджету.

Порівняння витраток державного бюджету на погашення та обслуговування державного боргу з іншими видатками представлено на рис. 4.

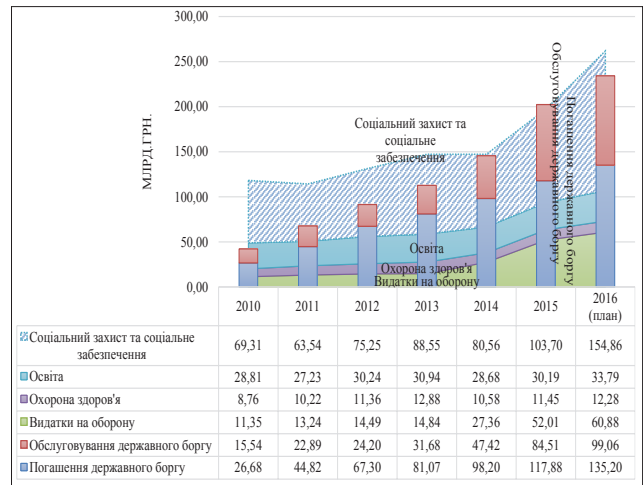

Рис. 4. Порівняння витраток державного бюджету на обслуговування державного боргу з іншими видатками

Джерело: складено авторами за даними [7]

Витатки державного бюджету на погашення й обслуговування державного боргу з кожним роком займають усе більшу частку витраток. Так, у 2015 р. вони є вищими за сукупністю витраток на освіту, охорону здоров'я, оборону та соціальний захист. Причому 41,84% витраток на обслуговування і погашення боргу становлять саме витатки на обслуговування боргу в 2015 р. Зауважимо, що витрати на обслуговування боргу є вищими за витрати на освіту та оборону разом.

Витатки державного бюджету України на обслуговування та погашення державного боргу України з 2010 по 2015 р. зросли в 4,8 рази, а саме на початок 2010 р. вартість обслуговування державного боргу (у т. ч. погашення) становила 42 214,50 млн. грн. і до кінця 2015 р. уже досягла

202 380,52 млн. грн. Середній темп приросту витрат на обслуговування боргу становить 137,2% на рік, причому у плані на 2016 р. витатки зростуть із темпом приросту 116%.

Порівнявши витатки на обслуговування боргу з витатками на оборону держави на рис. 4, спостерігаємо, наскільки мала питома вага бюджетних коштів спрямовується на оборонну функцію держави порівняно з вартістю обслуговування державного боргу, яку Україна щорічно виплачує своїм креди-

торам за користування позиками, а саме починаючи з 2010 р. видатки на оборону є нижчими на 26,97% від видатків на обслуговування державного боргу (не враховуючи погашення заборгованості). У 2014–2015 рр. видатки на оборону є нижчими від витрат на обслуговування боргу на 42,29% та 38,46% відповідно, при цьому на сході України відбуваються військові дії. А за прогнозним показником на 2016 р. дана різниця становитиме 38,54%. Обсяг видатків на обслуговування державного боргу в сукупних видатках представлений на рис. 5.

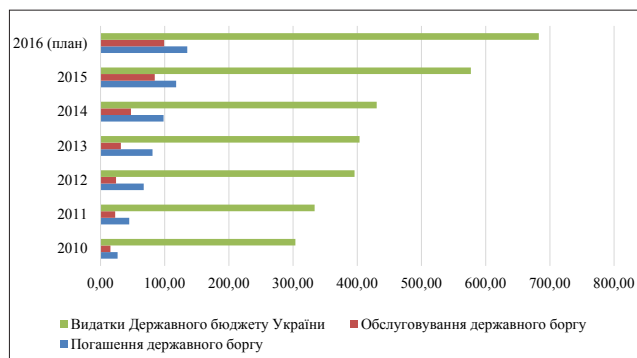

Рис. 5. Порівняння видатків державного бюджету на обслуговування державного боргу із сукупними видатками

Джерело: складено авторами за даними [7]

У 2010 р. частка видатків на обслуговування та погашення державного боргу становить 13,91%. До кінця 2015 р. дана частка видатків збільшується до 35,08%, а на 2016 р. прогнозується її зниження до 34,31%. Отже, 35,08% видатків державного бюджету спрямовується лише на розрахунок за своїми борговими зобов'язаннями, а інші 64,92% використовуються для всіх інших державних функцій, таких як оборона, освіта, громадський порядок, охорона здоров'я, соціальний захист та ін. Обсяг внутрішнього та зовнішнього боргу на одну особу представлений на рис. 6.

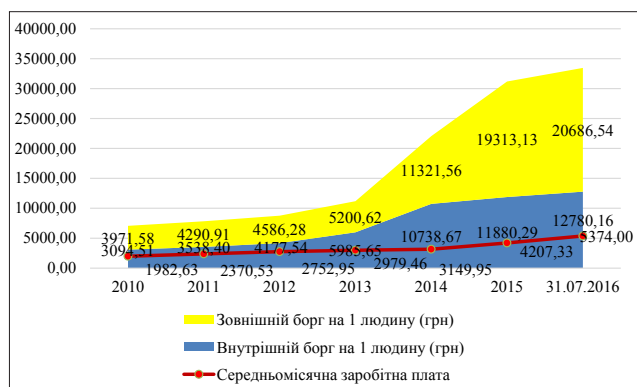

Рис. 6. Сума державного боргу на одну людину

Джерело: складено авторами за даними [9]

Спостерігається збільшення суми боргу на душу населення з кожним роком. На кінець 2010 р. державний борг на одну людину становив 7 066,09 грн., до кінця 2013 р. зріс до 11 186,27 грн. За 2014 р. борг на одну людину зріс майже в два рази і становив

22 060,24 грн. У 2015 та 2016 рр. спостерігається також різке зростання і на 31 липня 2016 р. становить 33 466,75 грн. Відповідно до структури державного боргу, більшу частку боргу на одну людину займає зовнішній борг. Обсяги середньомісячної заробітної плати на одну людину також мають тенденцію до збільшення. При цьому середньомісячна заробітна плата по країні з 2010 по 2016 р. зросла у 2,7 рази, з 1 982,63 грн. до 5 374,00 грн. Сума державного боргу на одного працюючого станом на 2015 р. становить 45 631,24 грн. (рис. 7).

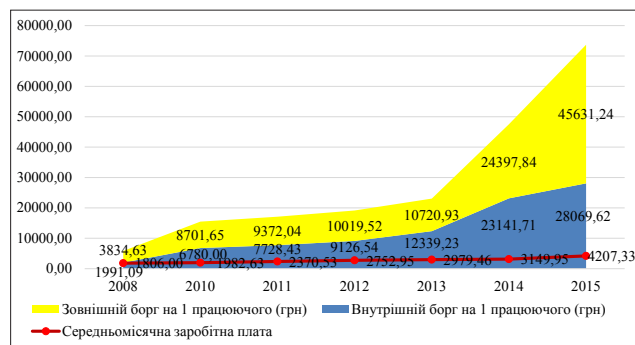

Рис. 7. Сума державного боргу на одного працюючого

Джерело: складено авторами за даними [9]

Найвагомішими загрозами є державний борг та незбалансованість державного бюджету і щорічне зростання дефіциту, які повною мірою стали характерними і для незалежної України. Дефіцитність бюджетної політики яскраво проявилася в незбалансованості всіх бюджетів держави. Як супроводжувальні ознаки й одночасно джерела економічної кризи вони сьогодні послабили своє значення, однак за рівнем негативного впливу на економіку та державні фінанси вважаються найбільш глобальними.

Тенденція зростаючого навантаження на бюджет від погашення та обслуговування державного боргу є внутрішнім негативним сигналом економічного розвитку і на сучасному етапі, і в перспективі.

Це свідчить про потребу припинення подальшого нарощення державних боргів та про пошук інших шляхів залучення фінансових ресурсів в економіку України, а також про необхідність реформатування фінансової політики держави в напрямі оптимізації державних фінансових витрат. А за незмінної політики нарощення державних запозичень будемо спостерігати вплив державного боргу на економіку в довгостроковому періоді у вигляді скорочення заощаджень, внутрішніх та зовнішніх інвестицій, національного доходу, рівня реальної заробітної плати тощо [1].

Висновки. Посилення боргової залежності та наявні боргові проблеми України потребують упровадження зваженої боргової політики. Державний борг для громадян України занадто дорогий, особливо в умовах зростання інфляції та падіння ВВП. Система управління державним боргом залишається малоєфективною і призводить до перекладання боргового тягаря з обслуговування та погашення державного боргу на платників податків і на наступні покоління. Політика таких запозичень є значною загрозою для бюджетної безпеки, фінансової стабільності та подальшого соціально-економічного розвитку держави.

Література:

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К. : НІСД, 2016. – 684 с.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Борги: час брати і час віддавати. Глобальні тенденції та виклики для України : Аналітична доповідь. – К. : Заповіт, 2015. – 72 с.
4. Комітет Верховної Ради України з питань бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control/uk/publish/article?art_id=44997&cat_id=44826.
5. Економічна ситуація та прогнози / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/>.
6. Онищенко С.В., Пугач О.А. Загрози економічній безпеці України: сутність, оцінювання та механізм упередження : [монографія] / С.В. Онищенко, О.А. Пугач. – Полтава : ПолтНТУ, 2015. – 337 с.
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
8. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>.
9. Статистична інформація / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Онищенко С.В., Репало А.Ю. Долговая зависимость Украины – угроза бюджетной безопасности

Аннотация. В статье исследованы современные тенденции роста государственного долга в Украине. Проанализирована динамика расходов на обслуживание и погашение государственного внешнего долга в структуре расходов государственного бюджета. Доказано, что государственный долг является основной угрозой бюджетной безопасности государства. Указаны основные направления предупреждения угроз в сфере бюджетной безопасности в условиях роста государственного долга.

Ключевые слова: государственный долг, бюджетная безопасность, угрозы бюджетной безопасности, государственный бюджет.

Onyshchenko S.V., Repalo A.Y. Debt dependence of Ukraine - a threat to a budgetary safety

Summary. The modern trends of public debt in Ukraine are studied. The dynamics of the cost of servicing and repayment of public debt in the structure of government expenditure is analysed. It is proved that the national debt is a major threat to the public security. Outlined the main areas of preventing threats to the budget security in the face of rising the public debt.

Keywords: public debt, budget security, threats to public safety, state budget.